

Naturen

runt Stättareds 4H-gård

Fakta, tips och idéer för dig som besöker Stättareds 4H-gård och dess omgivningar med en klass eller grupp.

Denna text vänder sig främst till lärare, men kan naturligtvis användas av alla som besöker Stättareds 4H-gård för att uppleva djur och natur.

I *Naturen* hittar du fakta om naturen som finns runt gården, och tips på aktiviteter i naturen.

Naturen - innehåll

Vad är 4H?	3
På gården.....	4
I naturen	5
Jordbruket, skogsbruket och miljön	6
Aktivitetsförslag	7

Vad är 4H?

4H är en partipolitiskt och religiöst obunden internationell ungdomsorganisation med bred verksamhet inom allt från odling och djur till idrott och teater. De fyra H:na står vart och ett för:

Huvud – för kunskap

Hjärta – för medkänsla

Hand – för färdighet

Hälsa – för ett sunt levnadssätt

När 4H-rörelsen startade i USA år 1902 handlade det om att utbilda ungdomen till att klara sig i vardagen genom kurser i hushållning, djurskötsel, odling m.m.

Fortfarande kretsar vår verksamhet kring Odling & Djur, Skog & Natur, Hushåll & Kultur, men idag har vi en annan inriktning. Nu lägger vi vikt vid att skapa en aktiv fritid för barn och ungdom.

I 4H är ledarna själva ungdomar och man jobbar hela tiden nära naturen. Här i Halland har vi lokala klubbar där vi spelar volleyboll, bakar paj, sköter om djur, går i skogen, odlar morötter, spelar teater, åker på läger och mycket mera. I 4H jobbar vi efter mottot:

LÄRA GENOM ATT GÖRA

4H:s vision är att alla barn och ungdomar ska utvecklas till engagerade och ansvarstagande människor med respekt för omvärlden.

På gården

Vi hoppas och tror att er vistelse på Stättareds 4H-gård blir en positiv upplevelse, som ökar barnens intresse för djur och natur, och blir ett minne för livet. Som på alla gårdar finns det dock några saker att tänka på när du kommer till Stättared.

Det är viktigt att barnen inte är på några potentiellt **farliga ställen**, såsom uppe på stenmurar, uppe på loftet eller i verkstaden.

Tänk på att ni hälsar på **djuren i deras hem**. För att djuren ska må bra är det viktigt att man inte skrämmer dem genom att skrika eller springa runt dem. Dessutom vill vi ju se djuren på riktigt nära håll, och då är det bästa att hålla sig lugn!

Man går inte in till djuren i deras hagar utan personal eller ledare från 4H, och **man matar inte djuren** med något annat än gräs.

På gårdar ska man dessutom alltid anta att **stängseltrådar kan leda el** – informera därför gruppen om att man aldrig ska röra dessa. Fårstängsel t.ex. får dock aldrig leda el och är därmed "säkra".

Tänk också på att alltid tvätta händerna ordentligt om ni har klappat djur. Handsprit finns även uppsatt på toaletterna och i stallet.

Slutligen: vägen som går genom gården är en genomfartsväg. Håll därför uppsikt över barnen då de är på eller i närheten av vägen.

Har ni några frågor eller synpunkter kring er vistelse på gården, tveka inte att säga till oss. Vi tar gärna emot förbättringsförslag!

I naturen

Runt Stättared finns ett flertal vandringsleder, och här kan du hitta en lämplig stig med den omgivning och längd som passar just din grupp. Be personalen på gården om en karta. På flertalet ställen utmed lederna kan ni också se informationsskyltar – de står vid gamla husgrunder, och här kan ni läsa spännande historier om de människor som bott här tidigare. Här finns också temastigar om djur och natur och en Hitta Vilse-stig liksom fiske- och badsjöar. Temalådor innehållande allt du behöver för en spännande dag i naturen finns till utlåning; i dem hittar du uppgifter och utrustning som gör det enkelt för dig att vara ute med din grupp, samtidigt som barnen lär sig massor om naturen.

På flera ställen finns det grillplatser och bänkar där ni kan vila en stund, njuta av naturen och prata om det område ni är i.

Allemansrätten ger oss alla möjlighet att röra oss fritt i naturen. Den betyder att vi får ta en promenad i skogen, paddla kanot i sjön eller bara sätta oss på en sten en stund. Med den följer också ett ansvar för natur och djurliv, samt för andra människor som vistas där. Grundprincipen är: inte störa, inte förstöra. Vi hoppas att det är en självklarhet för alla som besöker gården och naturen däromkring att vårda den. Allt vi tagit med oss ut i naturen tar vi därför med oss hem igen; återvinningskärl hittar du på gården.

Jordbruket, skogsbruket och miljön

Jordbruk bedrivs över hela världen och människan är helt beroende av ett fungerande jordbruk. Det är härifrån vi får majoriteten av maten vi äter och kläderna vi har på oss. Jordbruket bidrar även allt mer till energiproduktionen i världen.

Jordbrukets inverkan på miljön är både positiv och negativ. Läckage av gödsel från åkrarna, ofta konstgödsel, gör att vattendrag, sjöar och hav blir övergödda. Detta påverkar dramatiskt de ekosystem som finns där. Likaså används gifter för att få bort skadedjur och ogräs, vilka kan läcka ut i omgivande natur.

Jordbrukets påverkan på den biologiska mångfalden är ofta positiv. Många arter är idag beroende av jordbruket eftersom dessa djur, växter och svampar lever i de öppna och omväxlande områden det ger. Å andra sidan gör ett allt mer effektiviserat jordbruk med monokulturer (stora områden där bara enstaka arter får växa) och ökade utsläpp av föroreningar att många arter istället försvinner. Utan en mångfald av arter blir miljön sårbar; naturen består av ett komplicerat nätverk av arter som samspelar med varandra, och vi kan inte förutse vad som händer när enskilda arter försvinner. En mångfald av arter är även en förutsättning för att naturen ska kunna utvecklas och anpassa sig till nya omständigheter, såsom exempelvis ett förändrat klimat kan ge.

Det finns stora skillnader på vilken inverkan på miljön jordbruket hade förr och vilken den har idag. Skillnaden på jordbrukets metoder avslöjar också varför så många arter på landsbygden är hotade och håller på att försvinna. Ett tydligt exempel är det foder som ges till djuren. Förr tog man hö till vintern från ängen, där djuren som mest fick beta lite efter höskörden. På sommaren gick djuren istället i utmarkerna och betade; på fattigare och ofta beskogad mark. Just ängarna var därför, tvärt emot vad man kanske kan tro, riktiga guldkorn för mångfalden, där mängder av olika sorters blommor samsades. Detta eftersom de inte gödslades i några större mängder från djur som gick där – gödsel gör visserligen att blommor som hundkäx, maskrosor och smörblommor trivs i mängder, men de tränger bort många andra mindre eller mer långsamväxande arter. Dessutom hamlade man träd; man tog in grenarna från vissa träd på vintern för att djuren skulle ha löven till foder. Många svampar, insekter, fåglar och lavar trivs i och på dessa träd. De trivs dels eftersom ljusinsläppet till stammen ökar och dels för att träden ofta är gamla och mer eller mindre rötangripna, vilket ökar möjligheterna till bohålor för de djur som lever i gamla trädstammar. Idag är ett av de stora hoten mot den biologiska mångfalden just igenväxningen; ängar som slutat slåstras (slås och skördas), träd som slutat hamlas och naturbetesmarker som slutat betas.

När man går i den vackra skog som omger gården är det lätt att glömma att även denna formats av människan. Idag påminns vi om skogsbruket genom nya hyggen, men genom historien har skogen i Halland förändrats åtskilliga gånger. På 1600-talet dominerade här ek- och bokskog, vilken sedan höggs ned för att under 1900-talet domineras av barrskog. Vid Stättared hittar du fortfarande stora områden med bokskog, vilka återplanterades under

slutet av 1800-talet. Även jordbruket påverkar den omkringliggande miljön; härifrån läcker näringsämnen ut i bäckar och sjöar vilket förändrar förutsättningarna för livet i vattnet. Förr gick kor och grisar och betade i skogarna, vilket höll skogarna öppna och ökade mängden växter och djur som trivdes här. Idag är det lätt att se på insektslivet och den stora mängd blommor som trivs i de små beteshagarna i skogen kring Stättared, hur många arter som trivs i en sådan omväxlande natur.

Aktivitetsförslag

Gården och naturen runt den inbjuder till en mängd olika aktiviteter. Självklart är kanske att gå runt bland djuren då man är på gården. Här finns mycket att prata om och göra, och mer information om gården och tips på aktiviteter hittar du i informationsmateriet Djuren. Men kulturlandskapet som omger Stättared ger också möjlighet till många intressanta utflykter och upptäckter.

Många lärare och ledare är lite rädda för att själva gå ut med sina grupper i naturen, eftersom de känner att de kan för lite. Men skräms inte av att du inte kan namnge allt ni ser eller hör – det viktigaste är att du som lärare eller ledare förmedlar en glädje i att upptäcka omgivningen. Att barnen får upp ett intresse och känner sig trygga bland träd, skalbaggar och stenar är långt viktigare än att de kan namnet på alla arter!

Aktivitetsförslagen kan utföras i större eller mindre grupper, eller enskilt, beroende på vilken grupp du har med dig. För de allra flesta aktiviteterna behövs ingen särskild utrustning, men i de fall det behövs så anges detta i texten. Att ha med en kamera för att dokumentera allt roligt som händer under dagen rekommenderas dock.

Djuren och växterna

Vill man titta på växter är faktiskt ängs- och hagmarker de som har den rikaste floran i Sverige. På Stättared finns inga rena ängsmarker, men spår av ängar kan hittas vid exempelvis beteshagen Lyngslätt. Berätta gärna om varför man inte slåtrrar - slår och skördar - en sådan förrän efter midsommar (så att blommor och gräs ska hinna fröa av sig), och vad som är skillnaden på en ängsmark och en betesmark. Här kan det vara bra att ta med en flora där barnen får leta upp namnet och lite fakta om de växter de hittar!

- Märk ut en kvadratmeter och räkna antalet olika sorters växter i en gammal hage. Gör en likadan ruta utanför betesmarken och se hur många ni kan hitta där. Finns det någon skillnad i antalet arter mellan olika platser? I så fall; varför tror ni att det är så?
- Titta på en betesmark. Äter djuren alla växterna? Finns det skillnad på vad olika djur verkar tycka om att äta?

Leta efter djurspår

Vi behöver inte gå långt för att hitta spår efter vilda djur. Är man till exempel ute i skogen och börjar se sig om kan man hitta dem överallt – och eftersom det är mycket lättare att få se spåren än själva djuren är det en bra början om man vill prata om hur djur lever.

- Be barnen leta efter spår av djur. Visa eller berätta att djur kan äta topparna av olika ris, gnaga på stammar, gräva bohålor eller lämna spillning efter sig. Ofta kan det vara svårt att se skillnad på vem som gnagt på vad; exempelvis haren lämnar ofta tydliga tandspår efter sig när de gnagt på bark, medan rådjurets spår på barken blir mer fransigt. Men du behöver inte kunna berätta vad som gnagt på vad eller vems spillningen är; lika gärna kan ni diskutera vad det kan vara för något och tillsammans komma fram till ett rimligt svar. Barnen kan även rita av spåren för att i klassrummet försöka ta reda på vem som lämnat det.
- En kall vinterdag kan du be barnen samla grankottar. Lägg dem i en hög tills de är ungefär 100 stycken, och samla sedan barnen. Berätta att såhär många kottar kan en ekorre behöva skala en kall vinterdag för att överleva! Försök pilla ut fröna ur kotten – är det svårt att få tag på dem? Förhoppningsvis har ni i högen kottar som ekornen ätit på (de är "slarvigt" ättna med avslitna kottefjäll), visa i så fall dem. Kanske kan ni även så spår av skogsmus; de gnager av kottefjällen med sina vassa tänder så kottarna ser slätare ut.

Insekter och småkryp

Insekter och andra småkryp är både roliga, spännande och ibland lite läskiga att titta på för barn. Men framför allt har de ett jättebra format om man vill komma riktigt nära ett djur. Det finns också jättemycket att berätta om dessa små djur om man vill. Visste du till exempel att en tredjedel av alla djur i världen är skalbaggar? Och att vi människor är helt beroende av bin och andra pollinerande insekter för att få mat och allt annat vi behöver?

- Var insektsforskare för en stund! Låt eleverna jobba två och två. Fånga insekter och andra småkryp, förslagsvis med håv. Kan ni inte fånga ett djur kan barnen helt enkelt försöka följa det en stund. Låt barnen beskriva djuret. Hur många ben har det? Hur många ögon har det? Hur ser ögonen ut? Hur rör det sig? Kan det göra något ljud? Kan det flyga? Ge det nyupptäckta djuret ett namn som beskriver någon av dess egenskaper. Låt gärna barnen rita av djuret för att kunna presentera det för resten av klassen efteråt. Släpp ut djuret och be barnen följa det en stund; hur betar det sig, vart tar det vägen? Låt slutligen barnen presentera "sina" djur för resten av gruppen/klassen.

Urskogen vid gården

En urskog är en skog som i stort sett inte påverkats av människan och som inte bär spår efter skogs- och jordbruk. Idag utgör dessa mindre än 1 procent av Sveriges skogar.

Odlingslandskapet har på många sätt fått "ersätta" urskogarna, eftersom det är här som vi idag hittar riktigt gamla och ofta murkna träd där mängder av djur, växter och svampar trivs. En gammal ek kan exempelvis bli flera hundra år gammal - och sedan kan den stå upp lika

lång tid till när den dött. En ek som är ett par hundra år gammal kan vara bostad för runt 1000 olika arter!

- Dela upp barnen i grupper och låt dem leta efter det djupaste hålet och den största laven. Gå runt och titta på vad de hittat, och berätta om vilka som kan bo i ett djupt hål och vad en lav är för något, samt hur fort den växer. Till exempel använder fladdermössen hål i träd att bo i över vintern, och då krävs det att trädet är riktigt stort och hålet djupt för att fladdermössen inte ska frysa ihjäl. En lav är egentligen två olika organismer: en svamp och en alg (eller cyanobakterie). Svampen ger algen en fuktig boplats, någonstans att växa, och algen fotosyntetiserar och ger svampen kolhydrater; mat. En vanlig skorplav, som de som ofta växer på stenar, växer bara en halv till en millimeter per år.
- Leta efter ett träd som skulle kunna hålla för ett havsörnsbo. Ett sådant bo kan bli upp till 2 meter i diameter och väga 500 kg – så det är bäst att det är ett rejält träd! Berätta att havsörnen varit nästan utdöd i Sverige på grund av miljögifter, att de kommer tillbaka men att det nu finns en brist på stora träd (främst tallar) där örnen kan bygga sina bon.

Torp och husgrunder

Runt gården finns det många spår efter mänskliga aktivitet, som sträcker sig bakåt flera hundra år. Ett tjugotal husgrunder finns det skyltar vid, där man kan läsa om vilka som bott där tidigare och vad som hänt här. Ofta beboddes dessa torp av människor som jobbade på Stättarets gård, och här finns många spännande historier om deras livsöden.

- Gå en slinga med lämplig längd runt gården (gärna ett av de utmärkta spåren). Leta efter spår av människor och djur som bott här förut. Låt barnen hitta på historier om vad som kan ha hänt här, med hjälp av de spår ni hittar.

Trygghets- och sinnesövningar

Ibland behövs övningar som fokuserar på själva upplevelsen av att vara i naturen. Kanske är din grupp lite osäker och stökig - eller bara skönt avslappnad efter en fika? Då kan det passa bra med någon av följande övningar.

- Lek sakletare! (Här behövs tyg till ögonbindlar)
Samla ihop saker från omgivningen så att alla barn får varsin. Anpassa hur lika sakerna är varandra efter hur gamla barnen är. Varje deltagare får sedan "sin" sak och en stund på sig att bekanta sig med den. Sedan samlas sakerna in och alla får sätta sig i en ring, varpå ögonbindlarna tas på. När alla har förbundna ögon delas sedan sakerna ut igen. Var och en får försöka hitta sin sak genom att känna på en sak i taget och skicka vidare de saker som man inte känner igen som sin egen. Hittar man sin sak behåller man den, allt annat låter man passera.
När alla tror att de hittat sin sak tar man av ögonbindlarna och ser efter hur det gått. Hur kändes det?

- Hitta ditt träd. (Här behövs tyg till ögonbindlar)
Låt barnen jobba två och två. Förklara att denna lek går ut på att hitta sitt träd och fokusera på hur det känns, luktar och kanske till och med smakar. Påpeka att det är jätteviktigt att man är snälla mot varandra då man leder någon som inte kan se. Den ena i paret får sätta på sig ögonbindeln. Den andra snurrar den "blinda" några varv. Sedan leder den seende fram den "blinda" till ett träd. Personen med ögonbindeln får en stund på sig att lära känna sitt träd med händer, lukt etc, och leds sedan tillbaka till utgångspunkten där han/hon återigen snurras några varv. Ta av ögonbindeln – kan personen hitta sitt träd igen?